

Соборний

МАЙДАН

Міністерство культури
України

3 (69) травень-червень 2015 р.

Національний заповідник «Глухів»

Юрій
НОВАЛЕНКО

Завідувач
науково-дослідного
відділу Національного
заповідника «Глухів»

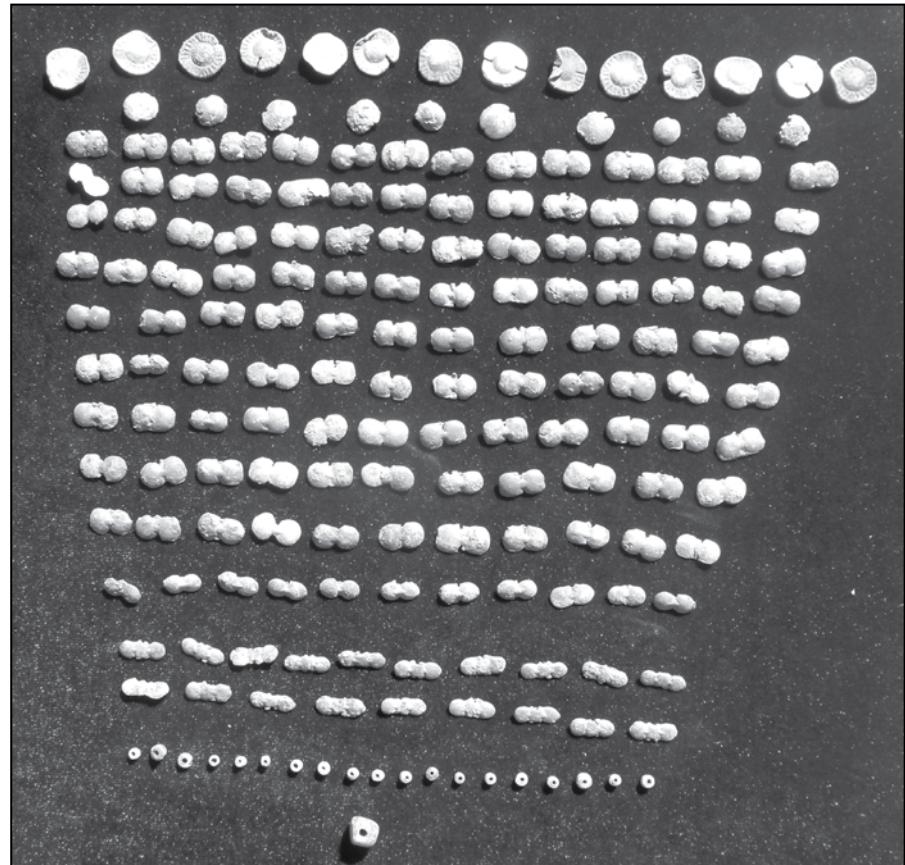
В історії розвитку людських цивілізацій є маса відомих та невідомих покинутих міст. Деякі вже давно знайдені та досліджуються. Багато ще й таких, які чекають своїх першовідкривачів.

Причиною занепаду цих міст у різні часи були війни, природні катаklізми, та багато з них перестало існувати за нез'ясованих донині причин. Чим більш давніми є ці покинуті міста та укріплення, тим більше навколо них існує всіляких легенд та різних таємничих історій.

Про урочище з красивою назвою «Барвінкова гора», яке знаходиться в лісі поблизу села Вікторове Глухівського району, з давніх-давен серед місцевих жителів ходить безліч різних містичних історій, переповідаються легенди про «цариціні погреби» та закопані в них величезні скарби. Не дивно, що багато поколінь вікторівців та жителів навколоїшніх сіл, яким не давали спокою розповіді про незлічені «скрині із золотом», що начебто сховані у глибині самої гори, неодноразово намагалося те золото відшукати. Свідченням їх пошукув є старі величезні шурфи-ямки, що бовваніють по всій Барвінковій горі. Наразі вже ніхто не пам'ятає, коли й ким вони викопані, як невідомо й те, чи знаходили щось тут давні скарбошукачі.

Що ж являє собою ця легендарна Барвінкова гора? На видовженому мисі, що підноситься над заболоченою заплавою річки Есмані, збереглися залишки древнього городища. Згадка про поселення, яке датується VII-VI ст. до н. е., є в рукописах місцевого краєзнавця Г. Сенченка,

Барвінкова гора відкриває свої таємниці

Комплекс лускоподібних бляшок, дрібного бісеру і намістин з Барвінкової гори

котрий ще у середині ХХ ст., посилаючись на легенди та оповіді старожилів, намагався зробити його опис. У 1988 р. городище оглянув В. Приймак. Він зробив висновок, що потужного культурного шару тут немає, лише трапляється ліпна кераміка. Пізніше на Барвінковій горі протягом кількох років автор цієї статті проводив неодноразові розвідки зі збором підйомного матеріалу. Для подальшого вивчення об'єкту у 2014 р. Л. Білінською було закладено кілька шурфів. Проте городище на Барвінковій горі є тільки частиною значного археологічного комплексу раннього залізного віку, до складу якого входить ще селище з потужним культурним шаром. Цей період в історії ще прийнято називати скіфським часом.

Продовження на стор. 2

Продовження. Початок на стор. 1

Об'єкти скіфського періоду на Глухівщині раніше ніким не досліджувались. До недавнього часу вважалось, що північним кордоном розселення скіфських племен була нинішня територія Роменського та Буринського районів Сумської області. Курганні могильники, що збереглися в цій місцевості, широко відомі в археологічному світі. Шедеврами і окрасою колекції Музею історичних коштовностей України є золоті речі, знайдені в курганних насипах поблизу хутора Шумейко та біля села Вовківці Роменського району Сумської області. У певному розумінні городище на Барвінковій горі також можна назвати скіфським, хоча таке поняття, звісно, буде відносним. Населення, яке тут мешкало, хоча і жило у скіфську добу, але не було тими «скіфами», котрі кочували у причорноморських степах.

Незважаючи на те, що археологічний комплекс Барвінкової гори майже не досліджений, ряд предметів дає певні уявлення про побут місцевого населення. Так знахідки

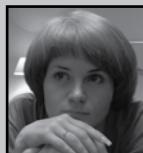
фрагментів ліпних горщиків досить якісного виготовлення говорять про високий рівень гончарного виробництва, керамічних пряслиць – про існування ткацтва, керамічної ллячки (ковшика для розливу розплавленої бронзи), бронзових наконечників стріл – про бронзоливарне виробництво, залишок ножів та псаціїв з кінської збріу – про обробіток чорного металу. Вочевидь кінську зброю використовували вершники-войни.

Серед знайдених старожитностей немає, так би мовити, «стандартного набору» речей, притаманного відомим ще з підручників шкільної історії «царським скіфам». Ми не бачимо тут юдиного фрагменту античного імпортного посуду, як і знахідок античних монет, які, зазвичай, зустрічаються під час досліджень більшості класичних скіфських городищ та селищ і у південних степах України, і у південно-східній частині Сумської області.

Унікальним артефактом є кілька сотень дрібних лускоподібних бляшок з олов'янistого сплаву, виявлених

випадково на розмитому схилі гори. Серед бляшок знаходився дрібний бісер зі скла зеленого, синього та золотавого кольорів, кілька намистин з такого ж скла та одна бурштина. Вірогідно всі ці мініатюрні прикраси були нашиті на одяг, оскільки бляшки мають спеціальні вушка для пришивання (на зразок гудзиків).

Укріплення на Барвінковій горі, як і багато інших покинутих городищ нашої місцевості подібного типу, після запустіння, що сталося не пізніше IV ст. до н. е., вже ніколи більше не використовувалися. Чому саме наступні покоління будували нові дерев'яно-земляні фортеці і ніколи не поверталися довж готових збудованих конструкцій – для нас залишається загадкою. Можливо існувало якесь неписане «табу», що застерігало не селитися на покинутих предками згарищах. Ще й зараз Барвінкова гора у народі сливє як таємниче, прокляте місце, де постійно відбувалися якісь паранормальні явища і зустрічалися привиди старовинних воїнів та мандрівників незвичного вигляду.

**Вера
НАЗАРОВА**
**Генеалог
г. Москва**

Продолжение.
Начало в №1(61), 3(63) - 6(66)
2014 г.

ШИГОРИН

Эмиграция стала спасением для физического выживания бывшего дворянства Российской империи. Большевистский режим, примитивно и буквально воспринимая марксистскую формулу о необходимости «уничтожения эксплуататоров как класса», проводил в отношении дворянства многолетний террор. При этом не играли никакой роли ни заслуги перед государством и обществом, ни профессиональная востребованность, ни возраст, ни состояние здоровья, ни какие-либо другие факторы. Жизнь бывшего дворянства в новой советской стране ленинско-сталинского периода была беспросветно тяжела и находилась под постоянной угрозой. К концу 1930-х годов основная масса бывших дворян,

Тропинками глуховских кладбищ

оставшихся на своей родной земле, погибла в результате погромов, гражданской войны, расстрелов, репрессий, голода и эпидемий.

В 1917–1923 годах вся Украина была охвачена гражданской войной. С марта 1917 года в Глухове 13 раз менялась власть. Это были войска большевиков и Центральной Рады, австро-венгерские оккупанты и отряды буржуазно-националистической Директории, деникинцы и бесчисленные банды. Устраивались погромы, вырезались семьи местных помещиков, грабились их дома. Многие офицеры, представители купеческой буржуазии и дворянства бежали из города, многие при попытке бегства попадали в тюрьмы или погибали. В начале 1920-х годов в Глухове практически не осталось представителей дворянства и буржуазии, а оставшиеся в городе волочили жалкое существование, не имея средств, и всё время опасаясь за свою жизнь. Остался

Дмитрий Константинович Шигорин
 в городе и Дмитрий Константинович Шигорин, дворянин по происхождению и врач по призванию.

Дмитрий Константинович Шигорин родился в 1876 году. В 1909 г. окончил Императорский Университет со степенью лекаря и специализацией «венерические и кожные болезни». До самой революции он служил врачом в Глуховской женской гимназии, в ней же преподавал гигиену. Одновремен-

но с этим все предреволюционные годы был Непременным членом Глуховской уездной Землеустроительной Комиссии, которая занималась содействием Крестьянскому банку в перепродаже помещичьей земли крестьянам, помошью правительству в организации переселения деревенской бедноты и сдачи крестьянам в аренду казенных земель, другими подобными вопросами. После ликвидации в 1917 году Землеустроительной Комиссии, преобразований учебных заведений, смены учебных программ и упрощения его должностей, Дмитрий Константинович занялся обычной врачебной практикой. В ту пору в селах больниц и поликлиник не было, а городские медицинские учреждения не в состоянии были обслуживать всё сельское население. Доктор Шигорин, как и все глуховские врачи, принимал больных на дому в своей бывшей дворянской усадьбе (ныне Спасская улица, дом 39/а). При непрерывной смене властей, когда появлялись то одни, то другие деньги, и ни те, ни другие не имели почти никакой цены, больные

Крест на могиле доктора Д.К. Шигорина на Вознесенском кладбище

Табличка на могильном кресте Д.К. Шигорина

расплачивались с врачами продуктами натурального хозяйства. После 1923 года, когда в городе окончательно установилась советская власть, Дмитрий Константинович устроился на должность врача в глуховский подотдел Охраны материнства и детства, а в городе его знали как уважаемого врача-венеролога.

Доктор Шигорин скончался в конце 1920-х годов. Трудно сказать, по какой причине жизнь его была не столь длинной, как и невозможно предположить, проживи он дольше, ждала ли этого человека судьба многих дворян, оставшихся в новой, уже советской стране, принял ли он новый строй или выживал, подстраиваясь под обстоятельства новой жизни.

На Вознесенском кладбище на его могиле стоит ничем не примечательный железный крест. На металлической табличке старательно выгравировано: «Докторъ Дмитрий Константиновичъ Шигоринъ». Отменённые еще в 1918-м году «царские» «Ъ» символично намекают о непринятии новой власти, восприятия жизни в целом и всего произошедшего в стране за последнее время...

ШЕМШУКОВЫ

И вновь возвращаемся на стариное Веригинское кладбище. Именно здесь сохранились самые ранние надгробия в Глухове. Это мраморные памятники семьи Шемшуковых, самый старый из которых был установлен в 1826 году. Именно с ними связаны наиболее древние исторические предания и семейные легенды, возвращающие нас в Глухов середины XVII века, воспоминания об Отечественной войне 1812 года, победе русского оружия, чести, доблести и героях той войны. Но если копнуть глубже, выясняется, что память у нас короткая...

Началась эта история в те давние времена, когда Глухов был под властью короля Яна Казимира и входил в состав Польши. В 1642 году шляхтич Казимир Шемшукский получил от польского короля вотчину – слободку Глухоярную, в Глуховском уезде состоящую, с подданными людьми и к оной разными угодьями. С началом Хмельниччины и изгнания поляков бежал Шемшукский обратно в Польшу, но в 1665 году вновь возвратился в Глухов «ради православия и службы в Малороссии», крестился и звался Козьмою. Возвратил воевода Киев-

Яков Моисеевич Шемшуков

Могильный памятник

Анастасии Александровны Шемшуковой ский Шемшукскому и слободку Глухоярную, что лежала по почтовой дороге меж Глуховом и с. Порошками, в том яру, что после называться стал Шемшуков яр.

Приросла семья Козьмы к этим краям. Сын его Афанасий назывался уже Шемшуком и в начале XVIII века служил Глуховским городовым атаманом. Внук его, Моисей Шемшуков, во времена второй Малороссийской коллегии имел частный дом в предместьи Красная Горка о 3-х покоях и состоял полковым писарем. В Глухове же у последнего родился сын, названный Яковом.

Яков Моисеевич Шемшуков родился в 1769 году 15 декабря 1792 года он вступил на службу в батальоны

Его Величества, так называемую Гатчинскую гвардию. В следующем году, 6 ноября, был произведен в подпоручики, 7 октября 1795 года – в поручики, 15 июля 1796 года – в капитаны. 9 ноября этого же 1796 года Шемшуков был переведен тем же чином в лейб-гвардии Преображенский, а затем в Измайловский полк. Указом Павла I в апреле 1797 года Яков Моисеевич был пожалован именем, состоящим в с. Некиселице Орловской губернии, и 150 душами крестьян, во владение которыми по доверенности вступил его отец, Моисей Шемшуков. 22 января 1798 года Яков Шемшуков был произведен в полковники, а 22 декабря того же года вышел в отставку с чином генерал-майора, имея от роду только 26 лет. В последующие годы Яков Моисеевич являлся начальником V области земского войска и предводителем дворянства Севского уезда Орловской губернии, владел в Глуховском уезде населенным хутором Павловский с разными экономическими заведениями и шинковым домом. Во время Отечественной войны 1812 года генерал-майор Шемшуков командовал Черниговским ополчением. В составе корпуса генерала С.Л. Радта участвовал в Заграничных походах русской армии 1813–1814 годов. В Царстве Польском при блокаде крепости Замостье он руководил действиями правого фланга корпуса, состоявшего из восьми ополченских полков.

После окончания боевых действий Я.М. Шемшуков некоторое

время вновь занимал пост предводителя дворянства Севского уезда Орловской губернии. Последние годы семья жила в Глухове, где 3 февраля 1826 года в возрасте 42-х лет умерла Анастасия Александровна, супруга Якова Моисеевича. Генерал-майор и кавалер Шемшуков, пережив её на 17 лет, скончался 28 июня 1843 года и был погребен на Веригинском кладбище недалеко от Анастасии Александровны. За мужество и заслуги перед отечеством Яков Моисеевич Шемшуков был награжден российскими орденами Св. Анны 2-й степени и алмазными знаками к ордену, Св. Владимира 3-й степени и золотой шпагой «За храбрость».

У четы Шемшуковых было два сына – Борис и Александр. Оба они

*Могильный памятник
Бориса Яковлевича Шемшукова*

*Могильный памятник
Александра Яковлевича Шемшукова*

пошли по стопам отца и посвятили свою жизнь военному делу, закончив службу штабс-капитанами. Александр Яковлевич скончался в Глухове в 1859 году в возрасте 58 лет. Он похоронен вместе с родителями на Веригинском кладбище. Борис Яковлевич в 1870-х годах состоял в Межевом корпусе при Глуховской Межевой Комиссии, имел земли в дачах города Глухова, сел Землянки, Семеновки, Никитовки, Хохловки и Гирина с пахотной, лесной и сенокосной землей. Был женат на Дарье Ивановне, к которой после его смерти в 1880 году перешли все эти владения.

Два последних Шемшукова, правнучки Козьмы Шемшукского, умерли бездетными. На них закончился этот славный род.

P. S. В тридцатых годах на Новодевичьем кладбище в Москве начали сносить старые надгробия. Могильные камни бульдозером свивали вглубь монастырской территории и заравнивали землей. Всего было «передвинуто» более трех тысяч надгробий, принадлежавших участникам войны 1812 года. Под ковш бульдозера попали могилы исторического романиста Михаила Николаевича Загоскина, писателя Ивана Ивановича Лажечникова, генерал-майора Михаила Федоровича Орлова и других. Позже старые могилы решили восстановить. Чтобы вернуть надгробия на исторические места, подняли монастырские планы кладбища. Чертежи оказались не слишком точными, так что памятники расставили «на глазок». Попали не везде, а кое-где даже перетасовали детали могильных плит.

Памятники царскому генералу Шемшукову и членам его семьи в Глухове сохранились до наших дней, не были уничтожены революционными солдатами в 1917-м году и в гражданскую, пережили и советское время. Некогда снесенные, но остававшиеся лежать меж тесаных плит старинного Веригинского погоста, они были кем-то заботливо подняты и с того времени просто стоят невопад меж настоящих могил «более удачливых» современников, так и не найдя своих исторических мест.

Память и тут оказалась короткой...

*Могильный памятник
Якова Моисеевича Шемшукова*

Продолжение.

Начало в № 1(67)-2(68) 2015 г.

Пока состоялось перенесение ген. описи, из неё погноили, по свидетельству ревизора Козельского, следующие отделы: 1) две связки миргородского полка со сведениями о цыганах и описание хорольской сотни того же полка, 2) описание городовой сотни полтавского полка, 3) описи сотен бакланской и шептаковской стародубского полка, 4) описи сотен лубенской, 1-й и 2-й чигирин-дубровской, первосенчанской и лукомской – лубенского полка. Порча вышеупомянутых описей была такого рода, что делала их никуда негодными; кроме того, говорил Козельский, как в описях этих полков, так и других некоторые ведомости заплесневели и загнили. В наилучшем состоянии была найдена только киевская опись, переписанная набело и скреплённая ревизорами.

В новом своём помещении генеральный архив, как кажется, пребывал до 7 августа 1784 г., когда новым страшным пожаром вместе со значительной частью Глухова была уничтожена им часть архива. В этот день погибло 12 из 22-х сундуков дел походной румянцевской канцелярии и некоторая часть архива с описью; уничтожение описи не даёт нам возможности определить числа погибших дел, но судя по размерам бедствия, оно не может быть незначительным. Утешительно при этом то обстоятельство, что генеральная опись, занимавшая, как известно, половину архива, была заранее отправлена, вместе с книгами ревизии 1764 г., по наместничествам, в новгород-северскую, черниговскую

Скорбный лист архива Малороссийской коллегии (Журнал «Киевская старина», № 2, 1889 г.)

и черниговскую казённые палаты и таким образом спаслась от верной погибели. Исключение в этом отношении представляет только описание полтавского полка, оставшаяся по неизвестным причинам в архиве до дня самого пожара. Уцелела ли она от огня – нам неизвестно.

Возникшим после пожара 7 августа следствием выяснилось, что помещение архива в это время состояло из 10 комнат в нижнем этаже флигеля, стоявшего у Московских ворот, вблизи церкви Трёх-Анастасий и городского вала. Размещение самих дел в архиве было таково, что на углу в первых 3-х комнатах стояли 22 сундука дел походной канцелярии гр. Румянцева, 4-я и 5-я комнаты были заняты делами, отобранными для наместничеств, а также принятными от цалмейстерской, рейтмейстерской и бывшей скарбовой канцелярии и счётной комиссии, 6-ю и 7-ю комнаты занимали указы, грамоты, книги предложений, журналов, ревизий и генеральная опись полтавского полка, в 8-й и 9-й заключались дела, подлежащие отсылке, но ещё не описанные. Наконец, в 10-й комнате находились справки.

Пожар 7 августа начался с глуховского предместья Белополовского и сначала мало угрожал архиву, расположенному в другой стороне города, тем более, что ветер дул не по направлению архива, а на с в а р к о в с к у ю дорогу; однако Адамович, желая предупредить всякую опасность, бегал, по его признанию, по всему городу, чтобы найти подводы и вывезти хотя бы сундуки и грамоты в более безопасное место. К сожалению подвод при общем смятении не нашлось,

между тем как положение архива при усилившемся с часу на час волнах огня делалось опасным, а близкое соседство деревянных лавок с маслом, салом и дёгтем усугубило эту опасность. В таком безвыходном положении Адамович приказал отворить бывший во дворе архива погреб и успел свалить туда 10 сундуков дел Румянцевской походной канцелярии и 6 сундуков с грамотами и другими бумагами, «упражняясь в том до самого же крайнейшего изнеможения, не уважая и наступившей от огня опасности, пока не был уведен канцеляристами». «Упражнение» Адамовича было прервано огнём, объявшим здание архива; моментально загорелись окна, двери и всё, что было деревянное; каменные своды подались и потрескались, огонь уже был готов охватить уже и сами бумаги, лежавшие ближе к дверям и окнам, но Адамович со своими помощниками вовремя успели выбросить на площадь всё стоявшее близко к огню и этим спасли большую часть архива от огня. На следующий день как выброшенные дела, так и оставшиеся в архиве и погребе были перевезены более чем на 100 подводах в отведённый для них амбар. После этого несчастия всякие сведения о судьбе генерального архива прерываются, и часто ли его мочило дождём и палило огнём, пока он попал в Чернигов, а оттуда, наконец, в руки историко-филологического общества – нам неизвестно.

В заключение этой заметки мы не можем не поделиться следующим грустным выражением: имеющиеся ныне бренные остатки архива (20 т. дел с лишком) весят, по словам И.С. Ефименка, кажется, около 600 пудов, между тем как 100 подвод, потребовавшихся для перевозки архива, позволяют думать, что вес оставшихся от пожара дел был никак не меньше 2500 пудов, полагая на каждую подводу по 25 пудов и допуская, что все они были конные.

Где же эти три четверти генерального архива Малороссии?

*Подготовила к печати
Маргарита Мельник*

Пожары в Глуховском уезде по данным за десятилетие (1880-1889)

Продолжение.

Начало в № 2 (68) 2015

За десять лет от пожаров Глуховский уезд понес убытки на 1605258 руб. Из 15 уездов Черниговской губернии более половины в течение десяти лет понесли миллионные убытки, а в общей сложности за десять лет убыток составил 16786579 руб. Миллион ежегодного ничем невознаградимого убытка от пожаров не может благотельно влиять на общественное благосостояние. Здесь страхование построек от пожаров играет только роль паллиативы. Если бы миллионы рублей, ежегодно исчезающие в пламени пожаров, шли на возведение несгораемых построек, на предохранение деревенских имуществ от истребления огнем, то можно смело сказать, что употребленные на это десятки миллионов, бесследно исчезающие теперь при пожарах, увеличили бы благосостояние населения не на десятки, а на сотни миллионов рублей. Пожар в городе не имеет того губительно-разорительного действия, какое имеет в деревне. В городе при первом набате на пожар собирается масса народа для спасения имущества, является воинская команда для ограждения этого имущества. Ничего этого нет в деревне; в деревне при пожаре всякий спешит на свой двор для того, чтобы что-нибудь спасти, так как в соломенной и деревянной России огонь морем разливается по плетням, хлевам и гумнам; думать о том, чтобы идти на помощь другому, когда своя рубаха горит, в большинстве

деревенских пожаров не приходится, ведь тогда, когда в городе в один пожар горит в среднем за десятилетний период 1,2 двора, в деревне горело 3,4 двора. Как ни бедна по сравнению с городом деревня, а в ней горит имущества на большую сумму, следовательно, пожары по селам и деревням принадлежат к более разорительным. В то время, когда на один пожар в городе в рассматриваемый период времени сгорело имущества на 1081 руб. 75 коп., деревня в это время несла убыток от пожара на 2155 руб. 16 коп., т. е. почти вдвое. Сопоставление таких цифровых данных наводит на невеселые мысли, но вопрос о понижении этих цифр, о мерах предупреждения вообще пожаров в городах и деревнях – это вопрос, разрешение которого не входит в рамки нашей статьи, а принадлежит земству, которое когда-нибудь и остановится на нем, разработает о и введет в жизнь, как сделало с другими вопросами.

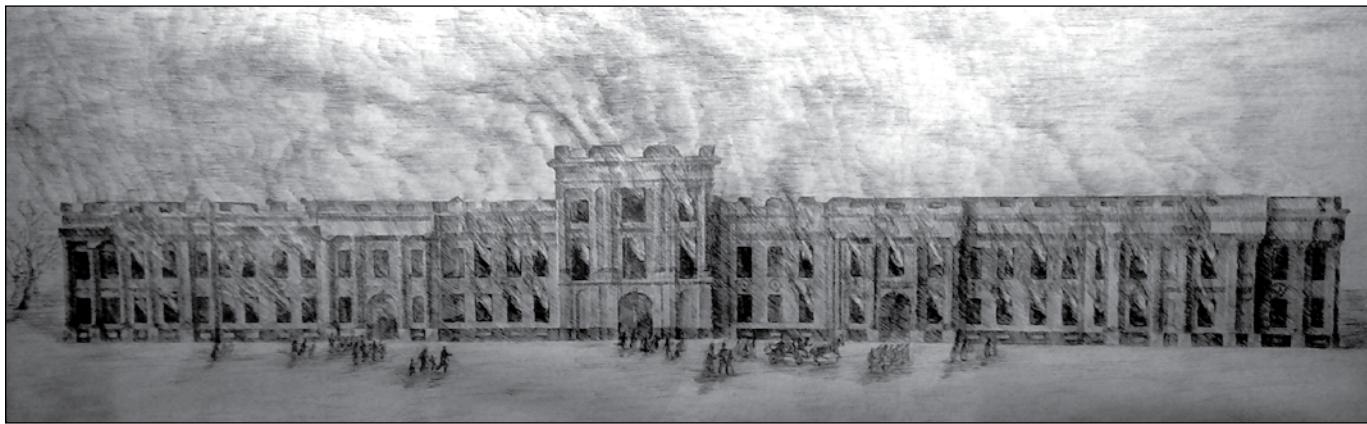
Обращаясь к цифровым данным о причинах пожаров в деревнях Черниговской губернии за десятилетний период с 1880 г., мы видим, что наибольшее число пожарных случаев остаются неоткрытыми и отнесены к рубрике «от неизвестных причин». Таких случаев было 2846, что составляет более 36 % общего числа пожаров в рассматриваемый нами период времени с 1880 по 1889 год. За «неизвестными причинами» пожаров в селах и деревнях следуют пожарные случаи от «поджога» – 2152 случая или почти 28 %. «Красный петух» есть общеизвестный способ деревенской мести, поэтому по справедливости этот

процент должен был бы быть повышен на счет предыдущей рубрики, если бы было больше средств в деревне узнавать причины пожаров. По числу пожарных случаев следующее место в деревнях занимает «неосторожное обращение с огнем». Таких было 1689 или 21 %.

От «неисправного содержания труб и печей» было 603 пожара или 8 % общего числа. И наконец от «грозы» было в течение десяти лет 499 пожаров или 7 %. Таким образом по личной оплошности, по неосторожности в отношении огня и соседа в селениях Черниговской губернии было 7290 случаев или 93 % и только 7 % – по независящим от людей причин.

Обращаясь затем в частности к уездам, мы видим, что от неизвестных причин за период 1880–1889 гг. было пожарных случаев в Сосницком уезде 242, Новозыбковском – 241, Глуховском – 229, Городнянском – 223, Суражском – 222, Нежинском – 189, Конотопском – 187, Новгородсеверском – 186, Кролевецком – 186, Черниговском – 185, Козелецком – 179, Борзенском – 161, Остерском – 158, Мглинском – 131 и Стародубском – 127.

От поджога более других уездов пострадал Козелецкий, где было 225 случаев, затем следуют Борзенский с 203 случаями, Черниговский с 195, Сосницкий с 182, Кролевецкий с 171, Глуховский с 157, Новозыбковский с 153, Новгородсеверский с 140, Нежинский с 124, Конотопский с 124, Городнянский с 112, Суражский с 104, Стародубский с 102, Остерский с 100 и Мглинский с 60 случаями. По неосторожности пожарных случаев было в Суражском

Пожар в Малороссийской коллегии. Художник О. Мельник

уезде 184, Новозыбковском – 156, Нежинском – 153, Сосницком – 143, Новгородсеверском – 136, Козелецком – 133, Черниговском – 129, Глуховском – 104, Остерском – 102, Борзенском – 90, Стародубском – 89, Кролевецком – 86, Городнянском – 70, Конотопском – 59 и Мглинском – 55.

От неисправности в Суражском уезде было 92 пожарных случаев, Остерском – 58, Новозыбковском – 55, Городнянском – 44, Стародубском – 42, Черниговском – 42, Нежинском – 41, Козелецком – 38, Сосницком – 38,

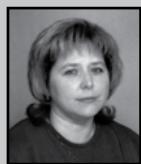
Новгородсеверском – 32, Кролевецком – 30, Глуховском – 29, Конотопском – 27, Мглинском – 21 и Борзенском – 14.

От гроз произошло пожаров: в Козелецком уезде – 102, Сосницком – 50, Черниговском – 44, Новозыбковском – 39, Кролевецком – 34, Городнянском – 33, Глуховском – 29, Борзенском – 29, Конотопском – 28, Суражском – 28, Нежинском – 23, Новгородсеверском – 22, Остерком – 21, Мглинском – 8 и Стародубском – 8 случаев.

По собранным сведениям графом А.Д. Шереметевым для пожарной

выставки в С.-Петербурге в настоящем 1892 году в селениях Черниговской губернии находится для борьбы с пожарами в Глуховском уезде в Шостенском пороховом заводе пожарная команда из 12 служителей при 23 пожарных трубах, 23 насосах, 18 бочках и 8 лошадях, да 3 линейки, но эта команда имеет свое специальное назначение и за черту заводских построек не выезжает.

*Подготовила к печати
Маргарита Мельник*

**Ірина
Мошик**

Учений секретар
Національного
заповідника «Глухів»

Продовження.

Початок у номері 2(68) 2015

Середина 20-х років ХХ ст. стала періодом масового запровадження політики українізації. За відомостями Глухівського окружтабюро станом на 1926 р. у Глухівському округі (крім Путівського та Семенівського районів) проживало 279583 українця, 154742 росіяніна, 8932 єрея, 612 чоловік інших національностей, що разом складали 443869 осіб. Навіть не беручи до уваги названі райони, можна з упевненістю сказати, що українське населення чисельно переважало на території округу, тим не менше прикордонна близькість Росії вносила свої корективи в сприйняття місцевим населенням, яке в більшості своїй у побуті використовувало мовні діалекти, силового запровадження українізації. Частіше всього відбувалося просте ігнорування партійних настанов щодо застосування української мови в різних галузях суспільного життя. Державні ж установи вимушенні були демонструвати «бурхливу діяльність», звітуючи про результати українізаційних процесів.

Перші кроки українізації були зроблені у 1924 р., коли центр округу перебував ще у Новгороді-Сіверському. Тоді ж була заснована комісія у справах українізації, а у районах відкрилась ціла низка початкових курсів української мови для службовців. Їх відвідувало 480 осіб, з яких витримали іспит лише 250 чоловік. У 1925 р. кількість курсистів збільшилась до 730 осіб, відтак і кількість тих, хто отри-

Українізація Глухівського округу у 20-х роках ХХ ст.

мав позитивну оцінку при закінченні навчання, також збільшилась до 512 осіб. З 1925 р. українська мова стала обов'язковою дисципліною у школах соціального виховання та закладах професійної освіти.

У 1926 р. партійне керівництво України визначило обов'язковість знання української мови для працівників державних установ. Тільки у Глухові було відкрито 20 курсів, які відвідувало 559 осіб, однак на індивідуальну перевірку з'явилось тільки 344 курсисти.

Незважаючи на те, що українізація мала жорсткий характер (службовців, які не знали української мови, повинні були звільнити з роботи; вимагалося не тільки ведення діловодства українською мовою, а й використання її у розмові з відвідувачами), з 1 липня 1925 р. й по 1

травня 1926 р., порушуючи відповідний декрет, установами округу було прийнято на роботу 234 особи, які не знали української мови.

Констатуючи катастрофічний стан проведення українізації, бюро Глухівського окружового партійного комітету наголошувало, що «...українізація, которая проводится административными мерами, не дает желательных результатов и совершенно не приближает сов учреждения к значительной части населения». Тим не менше, партком, обговорюючи проблеми цього процесу, що тривав вже більше двох років, проводив свої засідання і, більш того, вів протоколи російською мовою. На такому відношенні до зазначеної справи і базувався весь формалізм проведення українізаційної кампанії. Далі – ще краще. На одному із засідань російською мовою розробляється комплекс заходів по проведенню українізації в окрузі, що полягав у наступному: 1. Предложить окружной комиссии по украинизации с 1 февраля провести индивидуальную проверку знаний украинского языка служащих советских учреждений и на основании выявленных результатов поставить вопрос перед Центральной комиссией по украинизации о продлении срока украинизации на Глуховщине. 2. Признать необходимым устранение от работы служащих, враждебно относящихся к украинизации. 3. Фракции окружной инспекционной комиссии в корне пре-секать формальное и невнимательное отношение к украинизации со стороны советских учреждений. 4. Немедленно и полностью перевести все деловодство

всех советских учреждений на украинский язык. 5. Принять меры к тому, чтобы служащие, владеющие украинским языком, во время служебных обязанностей говорили только на украинском языке. 6. Українізувати повнотою сеть політпросвітуччуреждений («будинки», «хаты-читальни»). 7. Расширить сеть кружков українознавства по округу, по клубам, сельбудам, хатам-читальням. 8. Обратить внимание на поверхностное отношение к українізації місткомов, профуполномоченных и отдельных членов профсоюзов, предложить принять соответствующие меры к ликвидации означеных формальностей. 9. За отсутствие квалифицированных работников по українізації Народному обряду обратить внимание на углубление квалификации преподавателей українського языка. 10. Принять меры к українізації ответственных работников».

Зазвичай керівники установ, посилаючись на специфічні умови роботи в окрузі, відмовлялися від перевірок на знання української мови. Так, наприклад, у Глухові ухилилися від перевірки завідувач II української школи В.Н. Бернацький, заступник завідувача профшколи Д.І. Яровицький, завідувачка дитячого садку Д. Мерина. Такий приклад не міг не впливати на підлеглих, і вся справа українізації продовжувала зводитись до формальної звітності. Черговий раз у резолюціях зазначалось, що фахівці та відповідальні робітники ще досконально не володіють українською мовою і знову ж таки декларувалося заборонити листування російською мовою, проводити збори і засідання, спілкуватися у державних закладах виключно українською. В умовах категоричної заборони приймання на службу осіб без знання рідної мови за згодою округової комісії можна було потрапити на роботу до державних органів і не володіючи нею.

Інколи використання української мови у побуті призводило до всіляких казусів. Так комісія з українізації вимушено була надіслати листа начальнику

Глухівської міської міліції з приводу усунення орфографічних помилок на написах крамничних вивісок: «По Глухову є зараз кілька вивісок та написів, які треба негайно зняти чи замазати. На будинку Красовицького (поряд з клубом будівельників) разом з написом про продаж меду є слово «В хід з двору». Написи на будинку товариства пасічників (за міліцією) вражають своєю неписьменністю – там є написи «пасищники», «вхід», «медив» і т. д. Ці написи треба замазати зовсім».

У травні 1929 р. чергова партійна директива наголошувала, що «...незважаючи на всі постанови керівних органів у справі українізації, процес опанування української мови працівниками проходить неприпустимо мляво. До цього часу по більшості масових установ соцвіху округу українська мова неможливо калічна і засмічена». Тоді ж комісія прообстеженює станову українізації установ м. Глухова констатувала: «В Глухівському райвиконкомі курсів або гуртка українізації зараз немає; існував гурток місяців зо два в кінці 1928 р., проведено було 10 занять. Відповідальні працівники через переобтяженість та часті роз'їзди занять майже не відвідували. Розмовляють службовці з відвідувачами переважно мовою, якою до них звертаються. Всі оголошення та написи зроблені українською мовою за винятком райміліції». Останнє викликає сумніви, адже існує документ, у якому звертається увага на неприпустимість написів називати вулиці, майданів та вказівників шляхів околишніх міст по Глухову російською мовою.

Перевірка учителів Глухівського району, яких готував Глухівський педагогічний коледж, виявила повне незнання української мови, за що у Глухівському районі було знято з посади 3 вчителя, в Шосткинському – 5. Підсумовуючи результати проведення українізації у Глухівському округі, інспектор округової інспектури народної освіти Горілій зазначав: «На 1929/1930 навчальний рік повністю українізовано школи й політуставови в

Шосткинському, Ярославецькому, Понорницькому районах. По Глухівському району, за винятком 10 сіл бувшої Крупецької волості Рильського повіту, всі інші українізовані. По Есманському району не українізовано 2 села, почасти ті, що приєднані від Севського повіту. С.-Будський район увесь російський, але робиться спроба українізації села Каменки. В Н.-Сіверському районі українізація проводиться уже 4-й рік і має закінчитись у 1930 р. На жаль, їй перешкоджає брак літератури та робітників. Хильчанський район почав українізуватися у 1929 р. і через школи майже зукраїнізовано 3 села. В Путивльському районі українізовано 8 населених пунктів з українським населенням. Семенівський район майже українізаний повністю, за винятком 4 сіл, у яких українізація розпочата лише в цьому році. На Ямпільщині тільки 2 села не українізовано. Клуби українізовані зовсім недостатньо, роботу свою ведуть російською мовою. Для поверховості прикрашають стіни портретами українських письменників, плакатами, гаслами, які бувають написані такою мішанкою, що викликає лише посміховище, бо писані дуже неточното».

Як бачимо, політика українізації на Глухівщині не була реалізована через низку як об'ективних, так і суб'ективних обставин. Зокрема, близькість кордону з Росією спонукала більшість населення Глухівського округу досить поверхово ставитись до українізаційних процесів. Найбільше їм піддалися державні, радянські установи та освітні заклади. Навіть партійна номенклатура була менш зукраїнізована, ніж службовці та працівники цих установ. Загалом же весь процес українізації округу відбувався досить мляво і в більшості випадків ігнорувався місцевим населенням. Але все ж таки він, незважаючи на всі свої недоліки і тимчасовий характер, зіграв позитивну роль у зростанні національної свідомості українського суспільства, розширенні сфери вживання української мови та розвитку культури.

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено до друку у науково-дослідному відділі заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Газета надрукована у АТ «Шосткинська міська друкарня»

м.Шостка, вул. К.Маркса, 69

Підписано до друку 10.08.2015 р.

Тираж — 500 примірників. Замовлення № 6807.

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА

Юрій КОВАЛЕНКО

Ірина МОШИК

Олександр МІРОШНИЧЕНКО

Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО